

olmayan kadın hor görülür. Erkek çocuk ailesine de prestij ve sosyal mevki sağlar, aynı zamanda da yaşlılıkta çoğu zaman tek güvenlidir. Bu kadar önemli işlevleri olan erkek çocuğun tercih edilmesi doğaldır. Ancak bu aşırı tercih ve üstüne düşme, erkek çocuğun bağımsız ve girişimci bir kişilik geliştirmesine sekte vurabileceği gibi, kız çocuğu da olumsuz yönde etkileyebilir. Örneğin, daha önce İzmir lise gençliğiyle yapmış olduğumuz bir araştırmada ve bu yıl İstanbul'da ailelerle gerçekleştirmiş olduğumuz cinsiyet rolleriyle ilgili bir pilot çalışmada kızların, erkeklere nisbetle daha geleneksel, daha az başarı güdüsüne sahip, daha dindar ve cinsiyet-rollerini genellikle daha kabullenmiş oldukları ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar, genç kızların ve kadınların çocukluklarından edindikleri geleneksel rol beklentilerini ileriki yaşlarda da koruduklarını, cinsiyet rollerinde temele inen değişmelerin kolay kolay oluşmadığını göstermektedir.

Cinsiyete bağlı farklı statüler aile dinamiğine de yansımaktadır. Aile içinde cinsiyet rollerinin kesin bir şekilde ayrılmış olup, çakışmadığı, "Çocuğun Değeri" araştırması ve cinsiyet rolleriyle ilgili araştırmamızın bulgularından görülmektedir. Özellikle aile içinde karar verme durumlarında erkeğin sözünün geçtiği, erkeğin ev işlerinde karısına çok az yardım ettiği ve kadının erkeğin ortak faaliyetlerinin az olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda karı-koca arasında fazla iletişim olmadığı da görülmüştür. Örneğin, eşlerinin kaç çocuk istediğini bilip bilmedikleri sorulduğunda nüfusun % 36 gibi küçümsenemeyecek bir kısmı bilmediklerini söylemişlerdir.

"Çocuğun Değeri" araştırmasında şimdiye kadar sözünü ettiğim çeşitli değişkenleri içeren çok faktörlü analizler yapılmıştır. Bu analizler sonucu, bu faktörlerin anlamlı bir şekilde birbirleriyle ilişkili oldukları ya da kümelenedikleri bulunmuştur. Şöyle ki, genç olma, ilk evlenme yaşının ileri olması, kız çocuk tercihi, çocuğun psikolojik değerinin önemi, birbirleriyle olumlu ilişkiler içinde bulunan ve modern bir psiko-sosyal eğilimi belirleyen bir örüntü meydana getirmiştir. Buna karşılık ikinci bir kümede çocuğun ekonomik değerinin önemi ve erkek çocuk tercihi, geleneksel bir psikolojik eğilimi belirlemiş ve bu değişkenlerle modern

tutumları belirten bazı değişkenler olumsuz ilişkiler göstermişlerdir. Bu modern tutumlar: çocuğa dönük bir nedenle başka çocuk istemek, karı koca arasında istedikleri çocuk sayısı konusunda iletişim, karı kocanın ortak faaliyetleri olması ve kitle haberleşmesine katılmak değişkenleridir.

Bu modern ve geleneksel tutumları içere kümelerin doğurganlık ve doğum kontrolü değişkenleriyle ve sosyo-ekonomik düzeyle de beklenen doğrultuda ilişkileri bulunmuştur. Örneğin geleneksel psiko-sosyal eğilim gösteren kimselerin daha çok çocukları olduğu, doğum kontrolünü daha az onayladıkları ve daha düşük sosyo-ekonomik düzeylerden geldikleri görülmüştür.

Burada, "Çocuğun Değeri" araştırmasını ancak bazı bulgularına eğilebildim. Bu bulgular, Türkiye'de aile içi ilişkiler, tutumlar ve çocuğun yeri hakkında bize bilgi sağlamaktadır. Bu bulgular ışığında Türkiye'de çocukların genel olarak nasıl bir aile ortamında yetiştiğini görebiliyoruz. Ayrıca, geleneksel olan bu ortamdaki çağdaş gelişmelerin hangi doğrultularda farklılaştığı da bulgularla belirlenmektedir. Genel çizgileri ortaya çıkan bu farklı aile ortamlarının çocuk gelişimi ve ruh sağlığı bakımından nasıl bir önem taşıdığına biraz değine bildim. Bu konuda daha fazla fikir yürütme ve sağlıklı yorum yapabilmek için özellikle bu soruna eğilen daha etraflı incelemelere gereksinim olduğu kanısındayım. Burada bulgulara dayanarak benim yapmak istediğim, yurdumuzda çocuğun yetişme ortamını ana çizgileriyle belirlemek olmuştur.

ÜÇ SOSYO-EKONOMİK DÜZEYDE, ANKARALI ANNELERİN
ÇOCUK YETİŞTİRME TUTUMLARI: BİR ÖLÇEK UYARLAMASI

Güney LeCompte,

Ayhan LeCompte

Serap A.Özer

Toplumsallaşma, sosyolojik, antropolojik ve psikolojik açılarından oldukça durulmuş olan bir kavramdır. Genel olarak sözlük anlamı, "sosyal ilişkiler geliştirme, bir topluma uyma, bir toplumda yaşamaya uygun hale gelme" olarak verilmektedir. Psikologlar açısından bireyin toplumsallaşması, yetiştirilmesi, eğitilmesi, kültürelleşmesi, sosyal kişilik geliştirmesi, ve sosyal roller kazanması demektir. Bu saydığımız toplumsal özellikleri bireye kazandırmada aracı olan çeşitli kurumlar vardır ki, bunlar sırasıyla, aile, okul, öğretmenler ve arkadaşlar, ve genel sosyal çevredir.

Toplumsallaşmaya sağlayan bu kurumlardan aile, bireyin doğumdan itibaren ilk etkileşimde bulunduğu kişileri içerdiğinden, ve ilk kritik gelişim aşamaları bu kurum içerisinde yer aldığından oldukça önemli bir aracı rolünü yüklenmektedir. Şöyle ki, çocuk ailedeki sosyal değerleri, inanç ve tutumları algılamakta ve zaman zaman bunlara yansıtan anne-baba davranışlarına maruz kalmaktadır. Anne-babanın bireye karşı tutumu ve davranışı genellikle onun bir çocuğun nasıl yetiştirilmesi gerektiği hakkındaki inançlarına bağlı olmaktadır. Şu halde bireyin nasıl bir sosyal kişilik geliştireceğini anlayabilmek için hem ailenin bir çocuğun yetiştirilmesi hakkındaki tutum ve davranışlarına, hem de gelişen bireyin bu konudaki tutum ve davranışlarına göz atmamız gerekecektir.

Çocuğun gelişiminde anne-babanın çocuğa karşı tutumunun önemini bir sayıltı olarak kabul eden sayısız araştırmadan bahsedilebilir. Bu çalışmalarda yoğun gayretler çocuk yetiştirme tutumunu saptayabilmek için geçerli bir ölçek geliştirmeye yöneltilmiştir. Becker (1964), Mark (1953), Shoben (1949), Schaefer ile Bell (1958) bu çeşit ölçekleri geliştirmiş önde gelen araştırmacılar. Hepsinin de son amaçları ailenin çocuk yetiştirme tutumunu güvenilir bir şekilde saptadıktan sonra buna ilişkin çocuk davranışlarını incelemek olmuştur.

Schaefer ile Bell, yukarıda adı geçen araştırmacıların geliştirdikleri tutum ölçeklerinin her birinin çocuk yetiştirmede sadece birkaç sorunu ele aldıklarına işaret etmişlerdir. Örneğin, bir araştırmacı otoriteriyenlik, serbestlik ve katılık, diğer bir araştırmacı koruyuculuk, zorlayıcılık, ihmalcilik, bir diğeri de başatlık, sahip çıkıcılık gibi konuları ölçeğine almıştır. Schaeffer ile Bell daha geniş kapsamlı bir ölçeğe yönelme gereksinimini duymuşlar ve diğer araştırmacıların ölçeklerinden değişik maddeleri birleştirerek, kendileri de bir takım boyutlar ekleyerek, her biri 5'er maddelik 23 alt ölçekten oluşmuş tümü 115 maddelik bir araç geliştirmişlerdir. Bu ölçeğe PARI (Parent Attitude Research Instrument) adı verilmiştir. Yirmi üç alt ölçeğin bir kaç tanesinden bahsetmek gerekirse, sıkı disiplin, aşırı kontrol, gelişimi hızlandırmak, demokratik olmak, çocuğu fikirlerini beyana teşvik, arkadaşlık, paylaşma, sinirlilik, geçimsizlik, ev kadınlığı rolünü reddetmek gibi konuları içeren maddelerden oluşmuşlardır.

Ülkemizde böyle geniş kapsamlı bir çocuk yetiştirme tutumu ölçeği geliştirilmediği ve gerek araştırmamızda, gerek klinik çalışmalarımızda, anne-baba-çocuk etkileşimini değerlendirmede bu tür bir ölçeğin vereceği bilgidен yararlanabileceğimiz düşünülerek, PARI'yi Türkçeye çevirip bir uyarılama yapmaya karar verildi. Bu genel amaç çerçevesi içinde, sosyo-ekonomik düzeyin de çocuk yetiştirme tutumlarına katkısını incelemenin yerinde olacağı sayılıştısıyla, uyarılmaya değişik sosyo-ekonomik düzeylerden deneklerle yapmayı planladık.

Ön çalışma: İlk iş olarak ölçek önce Türkçeye çevrildi ve 115 maddenin anlaşılabilirliği saptandı. Sonra bağımsız hakemler tarafından maddeler tekrar İngilizceye çevrildi ve bu suretle anlam kaybı olmamasına çalışıldı. Bunu takiben, 10 kişilik bir "anne" grubu üzerinde ölçek denenerak, maddelerin anlaşılmayan kısımları düzeltildi,

BULGULAR

anlaşılır hale getirilmeye çalışıldı. Daha sonra, 34 kişilik bir kız öğrenci grubuna, ölçek üç hafta ara ile iki kez uygulandı. Spearman korelasyon katsayısı bu 34 kişinin 23 alt ölçekde test-yeniden test korelasyon ranjlarının, .58 ile .88 arasında olduğunu gösterdi. Bu noktada, düşük korelasyon katsayısı gösteren alt ölçeklerin esas ölçekten çıkarılması yerine, daha büyük bir örneklem grubuna uygulama yaparak madde analizine gidilmesi kararına varıldı.

YÖNTEM

Denekler: Araştırmaya katılmayı kabul eden toplam denek sayısı 179 dur. Bunların hepsi evli ve çocuk sahibi kadınlardır. Alt SES'den 53 anne, orta SES'den 69 anne ve üst SES'den 57 anne ölçeği cevaplamıştır.

İşlem: Devlet İstatistik Enstitüsünden, Ankara'da alt, orta ve üst sosyoekonomik seviyeden ailelerin oturduğu semtler, sokaklar ve evlerin listesi alınmış ve bu listelerden tesadüfî yöntemle adresler seçilmiştir. Yüksek SES denekleri Çankaya ve Kavaklıdere'den, orta SES denekleri Küçükcesat, Işınlar Mahallesi gibi semtlerden, alt SES denekleri de Yeni Mahalle, Karşıyaka'dan, Altındağ, SinanPaşa mahallesinden, ve Çankaya, Kartaltepe sakinlerinden seçilmiştir.

On kişilik bir öğrenci grubu ölçeği uygulamada yetiştirilmişlerdir; şöyle ki, bir maddenin anlaşılmasında güçlük görüldüğü zaman ne şekilde izah edileceği mümkün olduğu kadar standart bir şekilde her anketör için saptanmıştır. Aynı zamanda, deneklere nasıl yaklaşılabileceği, araştırmaya takım biçimi, katılmalarını nasıl isteyecekleri de anketörlerle tartışılmıştır.

PARI (çocuk yetiştirme tutumu ölçeği): Ölçekdeki maddeler soru şeklinde olmayıp olumlu veya olumsuz yönde ifadelerden oluşmuştur. Deneklerden dört basamaklı bir değerlendirme sistemi içinde seçim yapılması istenmektedir. Şöyle ki, her ifade için, denek, görüşünü "çok uygun buluyorum"(4)dan "hiç uygun bulmuyorum" (1)'e uzanan seçeneklerden bir tanesini daire içine alarak belirtmektedir.

Desen ve istatistiksel işlem: Verilerin 179x23 veri matrisi üzerinde korelasyona tabi tutulmasına ve bu korelasyon matrisine ("principal component") faktör analizi uygulanmasına karar verilmiştir.

Verilerin analizinde ilk adım her alt ölçekteki beş maddenin 179 denek için toplanması ve bu suretle her denek için 23 tane toplam puan elde edilmesi olmuştur. Ortaya çıkan 179x23 lük veri matrisine korelasyon testi uygulanmış ve korelasyon matrisi de "principal component" faktör analizine tabi tutulmuştur. Faktör analizi sonucu matrisdeki varyansın % 57'sini içeren dört ortogonal-faktör ortaya çıkmıştır. Rotasyondan sonra, ortaya çıkan dört faktör ile yüksek korelasyon gösteren alt ölçekler ve bu ölçeklerle yüksek korelasyon gösteren ifadelerin puanları birleştirilmiş, bu suretle her denek için bir tek faktör puanı oluşturulmuştur. Ayrıca, bir de bu dört faktör ile belirgin bir korelasyon göstermeyip, kendi aralarında korelasyon göstererek bir örüntü oluşturan bazı alt ölçekler de birleştirilmiş ve bunlardan da bir puan elde edilmiştir.

Faktör analizi sonucu ortaya çıkan boyutları şöyle tanımlayabiliriz.

1. **Boyut-Aşırı annelik boyutu:** Bu boyuta yüklenen alt ölçekler, aşırı kontrol, müdahalecilik; çocuktan bağımlı, faal ve çalışkan olmasını isteme; annenin son derece fedakâr olması ve çocuğun da bunu anlaması gereğine inanma, gibi konuları kapsamakta ve varyansın % 37'sini içermektedir.

2. **Boyut-Demokratik tutum ve eşitlik tanıma boyutu:** Çocuğa eşit haklar tanımak, fikirlerini açıkça belirtmesini desteklemek; onunla arkadaşlık etmek ve bir çok şeyi paylaşmak gibi konuları kapsamakta, ve varyansın % 10'unu içermektedir.

3. **Boyut-Ev kadınlığı rolünü reddetmek boyutu:** Kadının kendi annes ya da başkalarına bağımlılığını desteklemek; sınırlılık, çocuklarla bir arada uzun süre kalmaktan hoşlanmamak, ve yeni doğan bebeğin bakımından ırkmek gibi konuları kapsamakta, ve varyansın % 7'sini içermektedir.

4. **Boyut-Geçimsizlik Boyutu:** Eşler arasındaki geçimsizliğin çocuk yetiştirme-deki rolü; kocanın düşüncesizliği, anneye yardımcı olmayışı gibi konuları kapsamaktadır, ve varyansın % 5'ini içermektedir.

Artık boyut-Genel bir baskı örüntüsü: Daha çok olumsuz bir çocuk yetiştirme tu-

tumuna işaret eden, cinsel davranışı bastırma, saldırganlığı bastırma, sıkı disipline inanma, çocuğu zorlama, anne-babanın mutlak hakimiyetine inanma gibi alt ölçeklerden oluşmuştur.

Araştırmanın bir amacının da, ölçek uyarlaması yanısıra, değişik sosyo-ekonomik düzeyler ile çocuk yetiştirme tutumu arasındaki ilişkiyi de incelemek olduğundan, 179 annenin faktör puanlarına varyans analizi uygulanmıştır. Şöyle ki, dört faktör ve bir artı boyut'un her biri için ayrı ayrı tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Bulgular şu yöndedir:

Birinci boyutta (kontrolcu, aşırı annelik) üç sosyo ekonomik düzeyin birbirinden manidar bir şekilde farklılık gösterdikleri görülmüştür. Alt SES, aşırı anneliği desteklemede en yüksek puanı, orta SES ile üst SES'de, sırasıyla, daha düşük puanlar almışlardır.

İkinci boyut (Demokratik tutum ve eşitlik tanıma) alt SES tarafından manidar bir şekilde desteklenmemektedir; buna karşın orta SES ile üst SES puanları arasında manidar bir fark görülmektedir, yani her iki SES, Bu boyutu aynı derecede desteklemektedir.

Üçüncü boyutta (Ev kadınlığı rolünü reddetmek), üst SES anneleri manidar bir şekilde yüksek puanlar almış, orta ve alt SES'de puanlar arasında önemli bir fark görülmemiştir. Şu halde, üst SES anneleri bu boyutu daha çok desteklemişlerdir.

Dördüncü boyutta (evlilikte geçimsizlik) gene, bir öncekinde olduğu gibi, üst SES manidar bir şekilde orta ve alt SES'lerden ayrılmış, ve bu boyutu desteklediklerini gösteren en yüksek puanları almışlardır. Orta ve alt SES arasında önemli bir fark görülmemiştir.

Arta kalan alt ölçeklerin bazılarında oluşan "baskı" örüntüsünde, alt ve orta SES sırasıyla daha yüksek puanlar almışlar ve manidar bir biçimde bu boyutu en az destekleyen, üst SES grubu olmuştur.

YORUM

Yabancı ülkelerde PARI ile yapılan çalışmalar bizim Ankara annelerinde bulduğumuz dört boyuta benzer bazı boyutların kadınlarda saptandığını gösteriyor. Schaefer

ve Bell (1957) ölçeği 100 kişilik evli olmayan hemşirelerden oluşan bir denek grubuna uygulayıp, beş boyut bulmuşlardır. Bunlardan sadece üç tanesi bizim saptadığımız boyutlara benzemektedir. Örneğin, "çocuğa fazla sahip çıkıcılık", "sert disiplin" ve "ev kadınlığı rolünü reddetme" boyutları gibi. Öte yandan, "çocuğu başarıya zorlama" ve "sosyal mesafeye inanma" gibi boyutlar da Ankara annelerinin tutumlarında görülmedi.

Zuckerman ve arkadaşları (1958) 222 anne üzerinde ölçeği uygulayıp üç temel boyut saptanmışlardır ki, bunlar da bizim bulduğumuz aşırı annelik, demokratik tutum, ve anneliği reddetme boyutlarına çok benzemektedirler.

Gene, yurt dışında yapılan çalışmalarda, sosyo-ekonomik düzey yerine, bir yerde onu yansıtır düşüncesi ile, annenin eğitim düzeyi bir endeks olarak alınmış, ve bulguların araştırmamızın bulgularıyla aynı yönde olduğu görülmüştür. Şöyle ki, annelerin eğitim düzeyi arttıkça, aşırı annelik ve kontrolculuk boyutunda azalma görülmektedir. Bazı görüşlere göre, çocuğu daha az sıkma, onunla arkadaş olma, açık fikirli olma gibi konular basın yayın organları tarafından sık sık işlenmektedir. Bu gibi yayınlar daha çok eğitim görmüş kişiler tarafından izlendiğinden, bireyin eğitim düzeyi arttıkça çocuk yetiştirmede kontrol boyutunda da bir azalma olacaktır, denilmektedir.

Bu görüşü devam ettirirsek, bireylerin sosyo-ekonomik düzeye ve anne-baba eğitim düzeyine bağlı olarak ailelerinde farklı tutumlar algılayıp etkilenebileceklerini ileri sürebiliriz. Nitekim Kağıtçıbaşı'nın (1970) İzmir lise öğrencileri üzerindeki incelemesi, aileyle ilgili değişkenlerin bazı psikolojik değişkenlerle yüksek korelasyon gösterdiğine işaret etmektedir. Adı geçen çalışmada, üst SES ile ailede kontrol azlığı, ve Tip II psikolojik değişkenleri arasında, alt SES ile, ailede kontrol ve Tip I değişkenleri arasında, olumlu korelasyonlar bulunmuştur.

Şu halde, bizim için amaç, değişik sosyo-ekonomik düzeylerde yetişen çocukların tutum ve davranışlarını inceleyecek araştırmalara yönelmek olacaktır. Sadece ailede kontrol boyutuna ilişkin olarak değil,

aynı zamanda bulduğumuz diğer boyutlara da (demokratik tutumlar, ev kadınlığı rolünü reddetme, geçimsizlik ve baskı) ilişkin olarak incelemeler yapmamız gerekmektedir. Zira, bireyin, içinde yetiştiği aile ortamındaki inanç, değer ve tutumları ne derece algıladığı ve benimseydiği, en azından ilk yıllardaki toplumsallaşmasında başlıca etkenlerden biri olacaktır.

ÖZET

Kısaca özetleyecek olursak, 115 maddelik PARI ölçeği önce Türkçeye, sonra İngilizceye çevrilmiş, üç SES'den 179 anneye uygulanmış, madde analizi yapılmış, ve faktör analizine tabi tutulmuştur. Yapılan istatistiksel işlemler sonucunda, 45 maddelik dört ana boyuttan, bir de 15 maddelik artık alt ölçek maddelerinden oluşmuş, bir ölçek meydana çıkmıştır. Üç farklı SES'den gelen annelerin bu ölçekde gösterdikleri tutumlar ise, alt SES'de aşırı kontrolü desteklemek, baskıyı desteklemek, çocuğu ile arkadaşlığı desteklememek; üst SES'de ev kadınlığı rolünü benimsememek, baskı ve kontrolü benimsemek, evlilikte geçimsizliğin çocuk yetiştirmeyi etkilediği fikrini desteklemek; orta SES'de ise hep bu iki grubun tutumları arasında ortada bir yolu muhafaza etmek şeklinde olmuştur.

REFERANSLAR

- 1) Becker, W.C. ve Krug, R.S. Development of the parent attitude and behavior inventory. N.I.C.H.H.D. Progr. Rep. Tech. Suppl. No. 1. Urbana: Univer. of Illinois, Sept. 15, 1964.
- 2) Kağıtçıbaşı, Ç. Sosyal değişimin Psikolojik boyutları. *Sosyal Bilimler Derneği Yayınları*. 1972. Ankara.
- 3) Mark, J.C. "The attitudes of the mothers of male schizophrenics toward child behavior." *Journal of Abnormal Social Psychology*, 1953, 48, 185-189.
- 4) Schaefer, E.S. ve Bell, R.Q. "Patterns of attitudes toward child rearing and the Family." *Journal of Abnormal Social Psychology*, 1957, 54, 391-395.
- 5) Schaefer, E.S. ve Bell, R.Q. "Development of a parental attitude research instrument." *Child Development*, 1958, 29, 339-361.

- 6) Shoben, J.K. "The assessment of parental attitudes in relation to child adjustment." *Genet. Psychol. Monogr.*, 1949, 39, 101-148.
- 7) Zuckerman, M. ve ark., "Normative data and factor analysis on the PARI". *Journal of Consulting Psychology*, 1958, 22, 165-171.